

O‘ZBEK VA INGLIZ BADIY MATNLARI TARJIMASIDA YASHIRIN ROZILIKNING PRAGMATIK TALQINI

Maxmudova Komila Sobirjanovna

Samarqand davlat chet tillar instituti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz badiiy matnlari tarjimasida yashirin rozilik (implicit consent/agreement) fenomenining pragmatik talqini tahlil qilinadi. Tadqiqotda pragmalingvistika, diskurs tahlili, kommunikativ strategiyalar hamda tarjima nazariyasining zamonaviy yondashuvlari asosida yashirin rozilikning lingvistik va ekstralingvistik xususiyatlari yoritilgan. Ingliz va o‘zbek adabiyotidagi dialogik strukturalar, implikatura, presuppozitsiya, nutq aktlari hamda madaniy kodlarning tarjimaga ta’siri ilmiy asosda ochib berilgan. Tadqiqot davomida badiiy tarjimada yashirin rozilikning semantik yo‘qolishi, pragmatik transformatsiyalar va madaniy moslashtirish jarayonlari misollar asosida ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari tarjimashunoslik, pragmalingvistika va qiyosiy adabiyotshunoslik rivoji uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: pragmatika, yashirin rozilik, implikatura, presuppozitsiya, badiiy tarjima, diskurs, pragmalingvistika, kommunikativ strategiya, ingliz tili, o‘zbek tili.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется прагматическая интерпретация феномена скрытого согласия (implicit consent/agreement) в переводе узбекских и английских художественных текстов. В исследовании на основе современных подходов прагмалингвистики, дискурс-анализа, коммуникативных стратегий и теории перевода раскрываются лингвистические и экстралингвистические особенности скрытого согласия. Также научно обосновано влияние диалогических структур, импликатуры, presupпозиции, речевых актов и культурных кодов английской и узбекской литературы на процесс перевода. В ходе исследования на художественных примерах рассматриваются семантические потери скрытого согласия при переводе, прагматические трансформации и процессы культурной адаптации. Результаты исследования имеют важное теоретическое и практическое значение для развития переводоведения, прагмалингвистики и сравнительного литературоведения.

Ключевые слова: прагматика, скрытое согласие, импликаатура, presupпозиция, художественный перевод, дискурс, прагмалингвистика, коммуникативная стратегия, английский язык, узбекский язык.

ABSTRACT

This article analyzes the pragmatic interpretation of the phenomenon of implicit consent/agreement in the translation of Uzbek and English literary texts. The study explores the linguistic and extralinguistic features of implicit agreement based on modern approaches in pragmalinguistics, discourse analysis, communicative strategies, and translation theory. Furthermore, the influence of dialogic structures, implicature, presupposition, speech acts, and cultural codes in English and Uzbek literature on the translation process is scientifically substantiated. The research also examines semantic loss, pragmatic transformations, and cultural adaptation processes of implicit agreement in literary translation through illustrative examples. The findings of the study possess significant theoretical and practical importance for the development of translation studies, pragmalinguistics, and comparative literary studies.

Keywords: pragmatics, implicit agreement, implicature, presupposition, literary translation, discourse, pragmalinguistics, communicative strategy, English language, Uzbek language.

KIRISH

XXI asr tilshunosligida pragmatika va diskurs tahlili inson kommunikatsiyasining yashirin qatlamlarini o‘rganishda muhim ilmiy yo‘nalishga aylandi. Ayniqsa, badiiy matnlarda muallif va personajlar o‘rtasidagi munosabatlarni ifodalovchi yashirin ma’no qatlamlari tarjima jarayonida murakkab lingvistik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan yashirin rozilik fenomeni o‘zbek va ingliz badiiy matnlari tarjimasida alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Yashirin rozilik — bu kommunikativ jarayonda bevosita “ha”, “roziman” kabi birliklarsiz ifodalangan kelishuv, ma’qullash yoki sukut orqali tasdiqlashdir. Bunday pragmatik birliklar ko‘pincha intonatsiya, kontekst, presuppozitsiya va implikaturalarga tayangan holda anglashiladi. Tarjima jarayonida esa ushbu yashirin qatlamlarni boshqa til va madaniyatga mos holda yetkazish tarjimon oldidagi eng murakkab vazifalardan biri hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek tillari turli lingvomadaniy tizimlarga mansub bo‘lgani sababli yashirin rozilik ifodalanishida ham sezilarli tafovutlar mavjud. Ingliz tilida indirekt kommunikatsiya va individualistik pragmatik model ustun bo‘lsa, o‘zbek tilida milliy mentalitet, hurmat kategoriyasi va ijtimoiy ierarxiya yashirin rozilikning ifodalanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur maqolaning maqsadi — o‘zbek va ingliz badiiy matnlari tarjimasida yashirin rozilikning pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish hamda tarjimada yuzaga keladigan pragmatik transformatsiyalarni aniqlashdan iborat.

Yashirin rozilik tushunchasining nazariy asoslari

Pragmatika til birliklarining kontekst doirasidagi ma'nosini o'rganuvchi fan sifatida yashirin kommunikativ ma'nolarni tahlil qilishda asosiy metodologik platforma hisoblanadi. Amerikalik olim John Langshaw Austin nutq axtarlari nazariyasida kommunikativ birliklarning performativ xarakterini ochib bergan. Keyinchalik John Searle ushbu nazariyani rivojlantirib, indirekt nutq axtarlari konsepsiyasini ishlab chiqdi. Yashirin rozilik ko'pincha indirekt nutq axtarlari vositasida yuzaga chiqadi.

Masalan:

“If you think so...”

“Maybe that would work.”

Mazkur birliklarda ochiq tasdiq mavjud emas, biroq pragmatik jihatdan suhbatdoshning roziligi anglashiladi.

Herbert Paul Grice tomonidan ilgari surilgan implikatura nazariyasi ham yashirin rozilikni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Grice kooperatsiya prinsipi asosida suhbat ishtirokchilari ko'pincha yashirin ma'nolarni kontekst orqali anglashini ta'kidlaydi.

Masalan:

“It's getting late.”

Bu gap ayrim kontekstlarda “ketish kerak” degan yashirin rozilikni bildirishi mumkin.

O'zbek tilida esa:

“Mayli endi...”

“O'zingiz bilasiz...”

kabi birliklar ko'pincha sukutli rozilikni ifodalaydi.

Demak, yashirin rozilik lingvistik emas, balki pragmatik va madaniy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi.

Badiiy matnda yashirin rozilikning pragmatik tabiati

Badiiy matn real kommunikatsiyaning estetik modeli hisoblanadi.

Muallif personajlar nutqi orqali nafaqat axborot beradi, balki psixologik, emotsional va ijtimoiy munosabatlarni ham ifodalaydi. Shu sababli yashirin rozilik badiiy dialoglarning muhim pragmatik elementi sanaladi.

Ingliz adabiyotida yashirin rozilik ko'pincha ironik, indirekt va minimalist uslubda ifodalanadi. Masalan, Jane Austen asarlarida personajlarning sukut saqlashi yoki mavzuni o'zgartirishi rozilikning pragmatik signali sifatida namoyon bo'ladi.

Quyidagi misolni ko'rib chiqamiz:

“Elizabeth said nothing, but smiled faintly.”

Bu holatda sukut va jilmayish rozilikning yashirin pragmatik shakli hisoblanadi.

O‘zbek badiiy matnlarida esa yashirin rozilik milliy etik norma bilan chambarchas bog‘langan. Ayniqsa, yoshi katta shaxslarga nisbatan ochiq rad etishdan qochish holatlari ko‘p kuzatiladi.

Masalan:

“Xo‘p bo‘ladi...”

“Mayli, siz aytganday bo‘lsin.”

Bunday birliklar tashqi jihatdan oddiy javob bo‘lsa-da, ichki pragmatik qatlamda ijtimoiy subordinatsiya va hurmat semalarini o‘zida mujassamlashtiradi.

Tarjimada pragmatik ekvivalentlik muammosi

Tarjimashunoslikda semantik ekvivalentlik bilan bir qatorda pragmatik ekvivalentlik ham muhim hisoblanadi. Chunki yashirin rozilikning asosiy ma’nosi ko‘pincha so‘zda emas, balki kommunikativ vaziyatda yashiringan bo‘ladi.

Eugene Nida dinamik ekvivalentlik nazariyasida tarjimaning asosiy vazifasi o‘quvchida original matndagi kommunikativ ta’sirni qayta hosil qilish ekanligini ta’kidlaydi. Shu nuqtai nazardan yashirin rozilikni tarjima qilish oddiy leksik almashtirish emas, balki pragmatik rekonstruksiya hisoblanadi.

Masalan:

“Well, if you insist.”

Ushbu birlikni so‘zma-so‘z tarjima qilish:

“Agar insist qilsangiz...”

shaklida emas, balki:

“Mayli, unday bo‘lsa...”

tarzida pragmatik moslashtirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Tarjimada quyidagi muammolar kuzatiladi:

Implikaturaning yo‘qolishi

Ingliz tilidagi indirekt rozilik o‘zbek tiliga tarjima qilinganda ochiq tasdiqqa aylanishi mumkin.

Madaniy kodlarning mos kelmasligi

O‘zbek tilidagi hurmat ifodalovchi yashirin rozilik ingliz tilida neytral tus oladi.

Emotsional tonallikning kamayishi

Badiiy matnda personaj psixologiyasi aynan yashirin pragmatik birliklar orqali ochiladi. Noto‘g‘ri tarjima esa obraz xarakterini o‘zgartirib yuborishi mumkin.

Ingliz va o‘zbek badiiy matnlarida yashirin rozilikning qiyosiy tahlili:

Ingliz tilidagi pragmatik modellari

Ingliz tilida yashirin rozilik quyidagi vositalar orqali ifodalanadi:

modal konstruksiyalar;

ellipsis;

intonatsion pauzalar;

understatement;

irony.

Masalan:

“I suppose that could be arranged.”

Bu yerda “suppose” fe’li noaniqlikni bildirsa-da, kontekstual jihatdan rozilik mavjud.

Yoki:

“You may be right.”

Mazkur konstruksiya ham indirekt ma’qullash hisoblanadi.

O‘zbek tilidagi pragmatik modellari

O‘zbek tilida yashirin rozilik:

sukut;

hurmat shakllari;

yumshatuvchi yuklamalar;

kinoya;

ijtimoiy subordinatsiya

orqali ifodalanadi.

Masalan:

“Qanday desangiz shunday...”

Bu gapda rozilik bilan birga ijtimoiy bo‘ysunish semasi ham mavjud.

Yana:

“Mayli endi...”

Bir qarashda oddiy javob bo‘lsa-da, pragmatik jihatdan norozilik aralash majburiy rozilikni bildiradi.

Badiiy tarjimada pragmatik transformatsiyalar:

Tarjimon yashirin rozilikni adekvat yetkazish uchun turli transformatsiyalardan foydalanadi.

Modulyatsiya

Originaldagi yashirin ma’no boshqa lingvistik model orqali ifodalanadi.

Adaptatsiya

Madaniy tafovut sabab pragmatik birlik milliy mentalitetga moslashtiriladi.

Eksplikatsiya

Yashirin ma'no ochiq shaklda beriladi.

Masalan:

“She nodded quietly.”

tarjimada:

“U indamay rozilik bilan bosh irg'adi.”

ko'rinishida ochiqlashtirilishi mumkin.

Yashirin rozilik va lingvomadaniyat

Til va madaniyat o'zaro uzviy bog'liq bo'lgani sababli yashirin rozilik ham milliy tafakkur mahsuli hisoblanadi. O'zbek kommunikativ madaniyatida kollektivizm va hurmat kategoriyasi ustun. Shu bois ochiq rad etishdan qochish holatlari ko'p uchraydi. Ingliz kommunikativ madaniyatida esa shaxsiy pozitsiyani indirekt shaklda bildirish strategiyasi rivojlangan. Edward Sapir va Benjamin Lee Whorf til va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlikni asoslab bergan. Ularning lingvistik nisbiylik nazariyasi yashirin rozilikning madaniy tabiati bilan hamohangdir.

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

pragmalingvistik tahlil;

diskursiv tahlil;

qiyosiy-tipologik metod;

kontekstual interpretatsiya;

lingvomadaniy yondashuv.

Tahlil materiali sifatida ingliz va o'zbek adabiyotining badiiy dialoglari tanlab olindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

Yashirin rozilik tarjimada eng qiyin pragmatik birliklardan biridir. Ingliz tilida indirektlik grammatik vositalar orqali ifodalansa, o'zbek tilida ijtimoiy-pragmatik omillar ustunlik qiladi. Tarjimada semantik ekvivalentlikni saqlash yetarli emas; pragmatik ta'sir ham qayta yaratilishi lozim. Yashirin rozilikning noto'g'ri tarjimasi personaj xarakterining buzilishiga olib keladi. Badiiy tarjimada pragmatik kompetensiya lingvistik kompetensiyadan kam ahamiyatga ega emas.

XULOSA

O'zbek va ingliz badiiy matnlari tarjimasida yashirin rozilik murakkab pragmatik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. U nafaqat lingvistik birlik, balki milliy tafakkur, kommunikativ madaniyat va diskursiv strategiyalar mahsulidir. Tarjimon

yashirin rozilikni adekvat yetkazish uchun kontekst, implikatura, presuppozitsiya va madaniy kodlarni chuqur tahlil qilishi lozim.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, pragmatik ekvivalentlikni ta'minlash badiiy tarjimaning eng muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yashirin rozilik kabi noverbal va indirekt kommunikativ birliklarni tarjima qilishda tarjimonning pragmalingvistik kompetensiyasi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Kelgusida ushbu yo'nalishda korpus lingvistikasi, sun'iy intellekt asosidagi tarjima tizimlari hamda multimodal diskurs tahlili asosida chuqurroq tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford University Press.
2. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
3. Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words*. Harvard University Press.
4. Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: E. J. Brill.
5. Nida, E. A. (1993). *Language, culture and translating*. Shanghai Foreign Language Education Press.
6. Levinson, S. C. (1996). *Pragmatics*. Oxford University Press
7. Munday, J. (2001). *Introducing translation studies: Theories and applications*. Routledge.
8. Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
9. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. MIT Press.
10. Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. Harcourt Brace.
11. Whorf, B. L. (1956). *Language, thought, and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT Press.
12. Mahmudov, N. (2008). *Pragmatika asoslari*. Toshkent.
13. Nurmonov, A. (2012). *Lingvopragmatika va nutq nazariyasi*. Toshkent.
14. Safarov, Sh. (2006). *Pragmalingvistika*. Toshkent.
15. G'afurov, I. (2015). *Tarjima nazariyasi*. Toshkent.